

AZ ÚJ UKRAJNA ÉS A NEMZETISÉGI KÉRDÉS

1 Bevezető

Amikor 2022. szeptember 30-án Oroszország annektálta Ukrajna keleti megyéit, Vlagyimir Putyin orosz elnök hangsúlyozta, hogy *„semmi sem erősebb, mint több millió ember elszántsága, akik kultúrájuk, vallásuk, hagyományaik és nyelvük alapján Oroszország részének tekintik magukat, és akiknek ősei évszázadokon át egy országban éltek. Nincs erősebb elhatározásuknál, hogy visszatérjenek valódi történelmi hazájukba”*.¹ Azzal is érvelt az orosz államfő, hogy az Ukrajna megszállt régióiban tartott „népszavazások” az ENSZ Alapokmányának 1. cikkével összhangban az emberek akarátának kifejeződéseinek voltak, habár ez – természetesen – egyértelműen az önrendelkezési jog megcsúfolását jelenti.

Ebben a tanulmányban azt kívánjuk vizsgálni, hogy milyen kihívásokkal kell szembenéznie Ukrajnának és általában a régióknak abban az esetben, ha a nemzeti kisebbségek jogainak védelmével kapcsolatos nyitott kérdések megoldatlanok maradnak, és továbbra is a nyelvi- és kulturális homogenitást célzó asszimilációra törekvő nemzetállam-építés marad az ukrán jogalkotók fókuszában. Ennek érdekében először röviden áttekintjük a nemzetállamiság ismérveit és a nemzeti kisebbségekre² gyakorolt hatását. Ezt követően megvizsgáljuk, hogy

* Adjunktus, megbízott tanszékvezető, Nemzetközi Kapcsolatok és Társadalomtudományok Intézete, Nemzetközi Jogi Tanszék, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar: manzinger.krisztian@kre.hu.

¹ Signing of treaties on accession of Donetsk and Lugansk people's republics and Zaporozhye and Kherson regions to Russia. Kremlin.ru. 2022. szeptember 30. [online]. Letöltés helye: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/69465>, letöltve: 2023. május 3.

² A nemzeti kisebbségeknek nincsen általánosan elfogadott definíciója, de a Francesco Capotorti ENSZ-jelentéstevő által 1979-ben kidolgozott meghatározás széles körben elfogadott. Eszerint (1) az adott csoport az állam többi lakosságához képest számbeli kisebbségben van, (2) nincs domináns pozícióban, (3) az államhoz állampolgári kötelék fűzi tagjait, (4) a csoportot a többségtől etnikai, vallási vagy nyelvi je-

van-e általánosságban, az ismert példák alapján lehetőség a kompakt tömbben élő nemzetiségek integrációjára a nemzetállamban. Ezt követően az ukrainai kisebbségjogi környezetet és a területileg koncentráltan élő nemzetiségekre vonatkozó ukrán politikát vizsgáljuk. Következtetésünk szerint, bár a jelenlegi ukrainai asszimilációs politikák történelmi és politikai szempontból indokolhatóak, feszültségeket teremtenek és aláássák a regionális stabilitást, lehetőséget adva rosszulindult külső szereplők beavatkozásának, ahogyan azt az orosz agresszió esetében tapasztaljuk.

2 A nemzetállam – Még mindig az európai államépítés sarokköve?

Az az meggyőződés, miszerint a nemzeteket nem szabad „törvénytelen idegen uralomnak” alávetni, 1789 után vált dogmává.³ Különösen nagy hatással volt az európai közvéleményre Lengyelország 1795-ös harmadik felosztása, melyet Lord Acton a régi abszolutizmus legvérlázítóbb tetteként aposztrofált, hiszen ezzel egy egész nemzetet osztottak fel ellenségei között. A hatása a nemzetiségi eszme megerősödése lett, a szunnyadó jog törekvéssé, majd pedig politikai követeléssé alakult:⁴ ettől kezdve a nemzetállam⁵ megteremtése és megerősítése lett a cél az európai nemzetek számára.

A saját nemzetállam létrejöttét követő logikus cél a központosított gazdasági és politikai hatalomnak a teljes államterületen való megerősítése, amely az egységesítést is célozza. Nyelvi szempontból ez az egységesítés az államterület feletti adminisztratív ellenőrzés érdekében a domináns

gyek különböztetik meg, (5) amelyek megőrzését közösségi célként kezeli. Capotorti 1979, 568. pont.

³ Connor 1979, 25-26.

⁴ Acton 1862.

⁵ Jelen írásban a nemzetállam kifejezést abban az értelmében használjuk, amely szerint az állam a domináns etnikai közösség pozíciójának erősítésére és etnikai jellemzőinek védelmére, sőt más etnikumúakra való rákényszerítésére használja az állami intézményrendszert.

nyelv standardizálását, a „közös” kultúrát és a nyelvi homogenizáció igényének megfogalmazódását eredményezi.⁶ Ez a törekvés meglehetősen friss történelmi jelenség, a nemzetállamot megelőző politikai szerveződési formák nem követelték meg a nyelvi egységességet, megelégedtek azzal, ha az „alattvalók” az adóikat megfizették.⁷

A Nyugat-Európában a XIX. századtól formálódásnak indult, klasszikus nemzetállam az állampolgárok vonatkozásában közös nemzeti identitást, nyelvet és kultúrát feltételez, amelyeket hagyományosan az oktatás, és a nyelvpolitika, modern közegben pedig ezek mellett a média és az internet terjesztenek és erősítenek.⁸ A nemzetállamnak több, az identitással kapcsolatos fontos kérdésben kell „döntenie”: ide tartozik a nemzeti szimbólumok legalizálása vagy tiltása, a kultúrák finanszírozása vagy akár a nemzeti ünnepek kiválasztása.⁹ A már meglévő, erős nemzeti kisebbségi identitások beolvasztása a domináns nemzeti identitásba többnyire erős ellenállásba ütközik,¹⁰ noha a modernizáció első szakaszában a nemzetállam hívei által propagált asszimiláció könnyen ment. Az elnyomás és az erőszakos asszimiláció képes a stabilitás hamis látszatát kelteni,¹¹ de valójában többnyire társadalmi feszültséget okoz, hiszen „kulturális imperializmust” hoz létre, amelyben a domináns csoport nemcsak nyelvét, hanem történelmi és közigazgatási szemléletét is ráerőlteti a nem domináns csoportokra.¹² Ezzel kapcsolatos küzdelem zajlik ma Ukrajnában is, ahol a történelmileg mély társadalmi megosztottság, valamint az ukránok és az oroszok között elmosódó és könnyen átjárható etnikai-nemzeti és nyelvi határok akadályozták a függetlenséget követően egy erős nemzeti identitás kialakulását,¹³ miközben egyes kormányok időről időre visszatérő módon próbálták meg ukránosítani az államot.

⁶ Levy 2007, 231-233, Requejo 2007, 12.

⁷ May 2007, 127.

⁸ Kymlicka-Patten 2012, 11.

⁹ Kymlicka 1995, 108.

¹⁰ Lijphart 1979, 48-49.

¹¹ Laponce 1987, 199.

¹² Young 1990, 48-63.

¹³ Zhurzhenko 2014, 251-256.

Svájc, Belgium vagy Kanada példái mutatják, hogy többnyelvű országokban is kialakulhat közös identitás, ha az nem kirekesztő módon kötődik egy nyelvhez, hanem a különböző nyelvet beszélőket összekötő közös elemekre összpontosít és a nyelvi közösségek egymással szembeni védelme biztosított. Ha az állam – akár burkoltan is – valamelyik nyelv hivatalos használatát erőteti a többi nyelv rovására, akkor ilyen közös identitás nem alakulhat ki: a szovjet vagy a jugoszláv identitás kudarca ezt világosan megmutatta. Ha a nemzetállam erősíti a hivatalos vagy többségi nyelv pozícióját, akkor azt egyensúlyra törekvő módon kell tennie a többnyelvűség és a multikulturalitás védelme érdekében; ezt, mint később látni fogjuk, Ukrajnának is többször tanácsolták a nemzetközi szervezetek és partnerek.

3 Területi fókuszú kisebbségvédelem

Ha valamely nemzeti kisebbség a nemzetállam egy régiójába koncentráltan él, akkor ennek a területnek az asszimilációval szembeni védelme a kisebbség számára kiemelten fontos.¹⁴ Ezt azonban az állam többnyire a területi integritását fenyegető veszélynek tekinti, ezért vannak olyan megoldások gyakorlatba ültetésétől, amelyek a terület körülhatárolásával és ott egy vagy több másik nyelv hivatalossá tételével járna. Különösen igaz ez abban az esetben, ha a másik nyelvet beszélők többséget alkotnak az adott területen. Ez annak ellenére is így van, hogy több európai egyezmény, például a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája, illetve a Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény a terület, a nyelv és a beszélők összekapcsolása tekintetében bizonyos iránymutatásokat fogalmaz meg, és felhívja az államokat, hogy jogszabályokkal védjék a területük meghatározott részéhez kötődő nyelveket és azok beszélőit. Más, többnyire az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése által elfogadott, *soft law* jellegű ajánlások még ennél is tovább mennek, amikor a kisebbségpolitika, illetve különösen a nemzeti kisebbségek által lakott

¹⁴ Laponce 1987, *i.m.* 148-149.

régiók szabályozására vonatkozó autonómia és önkormányzatiság tere-
n fellelhető joggyakorlatok megosztására és átvételére hívják fel az
államokat.¹⁵ Hasonlóképpen az EBESZ nemzeti kisebbségi főbiztosa
is foglalkozik az autonómia kérdésével például a lundi és a ljubljanai
ajánlásaiban, azonban az autonómia támogatása a főbiztos munkássá-
gában inkább kivétel, mint szabály.¹⁶

A nemzeti kisebbségek önrendelkezésért folytatott küzdelme az
állam asszimilációs politikájával szembeni védekező intézkedéseknek
tekintendő. Az olyan nemzetállam ugyanis, amely nem biztosít me-
gefelelő intézményes keretet kisebbségei számára közösségük, nyelvük
és identitásuk védelméhez, azt kockáztatja, hogy elveszti demokratio-
kus legitimitását és a többségi nemzet totalitárius államává válik.¹⁷ Ha
megvalósítható, területi autonómiát, föderalizmust vagy konföderali-
zmust lehet célszerű alkalmazni, olyan határokkal, amelyek lehető-
séget teremtenek a kisebbségi nyelv(ek) beszélői számára arra, hogy
önkormányzat működtetésével a számukra kiemelten fontos kérdések-
ben – így oktatás, kultúra, nyelvhasználat stb. – védelmet élvezzenek
a központi állam egységesítő törekvéseivel szemben.¹⁸ Az autonómia
alkalmazása nem ritka, és nem is rendkívüli: az önkormányzatiság
alkalmazása, illetve az erre való törekvés a negyedik lehetőség egy
nemzeti kisebbség számára, ha a különböző etnikai csoportok egy
nemzetállamban való együttélését vizsgáljuk; a másik három lehetsé-
ges stratégia a kivándorlás, az asszimiláció és a zárványosodás lehet.¹⁹

A nemzetközi közösség a második világháború óta a kisebbségi
jogok tekintetében az egyéni jogokra helyezi a hangsúlyt. A két vi-
lágháború közötti időszakban a kollektív jogok alkalmazása gyakori
előírás volt, ilyet tartalmaztak például egyes kisebbségvédelmi szer-
ződéses, amelyeket az első világháborút nyertes oldalon befejező

¹⁵ Például az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének (ET PKGY) 1334(2003),
1811(2007), 1832(2011), vagy 1985(2014) sz. határozatai.

¹⁶ Palermo 2009, 658-659.

¹⁷ Kusý 2002, 99.

¹⁸ Levy 2007, *i.m.* 248.

¹⁹ Kymlicka 2002, 343-349, 362.

közép-európai államokkal írtak alá.²⁰ Az államok azonban többnyire akkor is elutasították a kollektív jogokat: a cseh dominanciájú Csehszlovákia csak 1938-ban, az ország szétesésének idején hajtotta végre az autonóm kárpátjai Ruszinföld létrehozására vonatkozó, 1919-re visszanyúló szerződéses kötelezettségét. Hasonló volt a helyzet 1918-1919 fordulóján a szétesőben lévő soknemzetiségű Magyarországon is: a magyar országgyűlés a nemzetiségek lakta területek elvesztésének megakadályozása szándékával törvényeket fogadott el a ruszin és szlovák nemzet, valamint a magyarországi német nemzetiségűek számára létrehozandó autonómiákról. Azonban végül az akkori magyar és csehszlovák törekvések képtelennek bizonyultak a soknemzetiségű államok szétesésének megakadályozására.

A második világháború után a nemzetközi közösség az egyéni jogok mellett döntött, azzal érvelve, hogy az általános emberi jogok a nemzeti kisebbségek helyzetét is rendezik, miközben a kollektív jogok destabilizáló hatásúak az államok szempontjából. Ha azonban megvizsgáljuk a nemzetközi közösség vonatkozó, azóta keletkezett tapasztalatait, akkor azt látjuk, hogy nem az egyéni kisebbségi jogok biztosítása, hanem mégis a kollektív megközelítés, az önkormányzatiság vagy autonómia alkalmazása bizonyult sikeres eszköznek a nemzetállam valamely területén többséget vagy jelentős kisebbséget alkotó nemzetiségek helyzetének rendezésére.²¹

Az autonóm intézmények többnyire belső okok miatt jöttek létre; a nemzetközi szerepvállalás kialakításukban meglehetősen ritka. Példaként említhetjük ez utóbbira az Åland-szigetek autonómiáját, ahol a Népszövetség döntése nyomán 1921. október 20-án írták alá a Finnországot a szigetcsoport svéd jellegének megőrzését célzó autonómia biztosítására kötelező Åland-egyezményt. Hasonló az 1995. november 21-én aláírt daytoni egyezmény, amely létrehozta a három államalkotó nemzeten és két autonóm egységen alapuló etnoföderális Bosznia-Hercegovinát – ezt később, 1999-ben egészítette ki a harmadik egység, Brčko körzet. A beavatkozás ebben a két esetben a nemzetközi

²⁰ Balogh Artúr 1928, 201-222.

²¹ Ezzel kapcsolatosan ld. Manzinger 2019.

zi közösség azon szándékából fakadt, hogy véget vessenek a térségi regionális stabilitást és biztonságot veszélyeztető konfliktusnak, sőt, a második esetben egy véres polgárháborúnak.

Az autonóm intézményeket leggyakrabban egy belső megállapodás révén dolgozzák ki, szintén többnyire egy konfliktus lezárása érdekében. Ez történt Dél-Tirol esetében, ahol bár az Ausztria és Olaszország között 1946-ban létrejött Gruber-De Gasperi-megállapodás elismerte a német kisebbség autonómiához való jogát kulturális identitásának és szokásainak megőrzése érdekében, azonban a gyakorlatba ültetés évtizedekig húzódott, a megnyugtató rendezéshez pedig terrorizmus és a *Südtirolfrage* megoldását szorgalmazó nemzetközi nyomás is szükségesnek bizonyult.²² Ha más európai példákat veszünk, az erőszak szerepe még egyértelműbb: az észak-írországi zavargásokat (*The Troubles*) az 1998-as nagypénteki megállapodás zárta le, a baszk ETA terrorszervezet fontos szerepet játszott a Franco-rezsim aláásásában, az új demokratikus spanyol államnak pedig szakítania kellett a spanyol centralizmussal és el kellett fogadnia az autonóm közösségekre épülő állammodellt. Erőszakra került sor Korzikán, a Moldovai Köztársaságban, míg Belgiumban az etnikai problémák megoldatlansága az állam pusztaságát is megkérdőjelezte az 1960-as évektől meginduló etnoföderalizálást megelőzően.²³

4 Az „új” Ukrajna kisebbségeket érintő jogszabályai

2014-ben radikális fordulatot vett Ukrajna története, az Euromajdan elsöpörte a megelőző évtizedek előrehaladó-visszaforduló ukránosítás körüli dilemmáját és egy erőltetett nemzetállamépítési törekvést helyezett a középpontba.²⁴ Ukrajna azonban történelméből fakadóan többnemzetiségű és többnyelvű ország. Mai nemzetközileg elismert

²² Dabis 2012, 81-92., Steininger 2017, 154-174.

²³ Ezzel kapcsolatban ld. Manzinger 2016, 3-20.

²⁴ 2013. novemberében az ország Uniós integrációjához köthetően tüntetések törtek ki a kijevi Függetlenség téren, mely erőszakba torkolló tüntetéssorozat e tér ukrán neve után később Euromajdan-ként vált ismertté.

határai 1954-ben alakultak ki, amikor Hruscsov szovjet kommunista párti első titkár a Krímet az Oroszországi Szovjet Szövetségi Szocialista Szovjet Köztársaságtól (OSZSZSZK) az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársasághoz (USZSZK) csatolta. Ezt megelőzően, moszkvai döntés alapján, az USZSZK kapta meg Csehszlovákiától Kárpátalját 1945-ben, 1939-ben az egykori Délkelet-Lengyelországot (Kelet-Galíciát), 1940-ben pedig Észak-Bukovinát és a Budzsákot Romániától. Ezek a területek többnemzetiségűek voltak, de már a második világháború előtti Ukrajna is többnyelvű lakossággal rendelkezett – ott döntően az ukrán, az orosz és a lengyel nyelv jelenléte említendő.

Az 1996-os ukrán alkotmány az ukránt tette meg az egyetlen hivatalos nyelvnek, azonban a társadalom jelentős részének, ideértve a politikai, társadalmi és gazdasági elitet is, az orosz maradt a fő nyelve a függetlenség után is. A 2010-es évek előtt a lakosság mintegy harmada használt az ukrántól eltérő más nyelvet.²⁵ Mivel a nemzeti kisebbségek aránya 20 százalék körüli volt,²⁶ ebből fakadóan a magukat ukránnak vallók jelentős része sem ukránul, hanem elsősorban oroszul beszélt. Ez annak ellenére volt így, hogy a szovjet állam nagy erőfeszítést tett az ukrán nép homogenizálására,²⁷ ugyanakkor fő törekvésük a regionális identitásokon alapuló szeparatizmus felszámolása volt, nem az ukrán nyelv pozícióinak erősítése az orosz rovására. Ez egyfajta párhuzamosságot eredményezett és döntő szerepet játszott az 1991-es függetlenség után az erős «nemzeti identitás» hiánya miatti aggodalom kialakulásában.²⁸ Ukrajna lakosai ugyanis egyértelműen kötődtek az országhoz és ukrajnaiság eszméjéhez, ugyanakkor nem volt egyértelmű az, hogy mit is jelent Ukrajna: a történelem különböző eseményeinek megítélésével és az ukrán nyelv kívánt társadalmi sze-

²⁵ General results of the census, State Statistics Committee of Ukraine, [online] Letöltés helye: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/> letöltés ideje: 2023. május 3.

²⁶ General results of the census / National composition of population, State Statistics Committee of Ukraine, [online] Letöltés helye: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/> letöltés ideje: 2023. május 3.

²⁷ Magocsi 1978, 255-271.

²⁸ Zhurzhenko 2014, 249-267.

repével kapcsolatos vélemények az ország különböző régióiban egymástól nagyon eltérőek voltak.²⁹ 2014, az orosz identitású területek elvesztését követően azonban az állami intézmények és civil szervezetek kiterjedt munkába kezdtek a nemzeti egységesítés előmozdítása érdekében.³⁰

Az utolsó, 2001-es ukrajnai népszámlálás szerint az orosz nyelvűség elsősorban a városokra volt jellemző: a falvak lakosságának 85,8 százaléka beszélt ukránul és 9,5 százaléka oroszul, míg a városokban az arány 58,5 százalék volt 39,5 százalékkal szemben.³¹ Hangsúlyozandó azonban, hogy Kelet- és Dél-Ukrajnában – a Krímet nem számítva – az ukrán nyelv nagyrészt az úgynevezett szurzsik-ot jelentette, az ukrán és az orosz nyelv vegyes szociolektusait,³² amelyet összességében Ukrajna lakosságának mintegy 11-18 százaléka használt.³³ A nyelvi szabályozás végig politikailag érzékeny kérdés volt, 2014 előtt az orosz és az ukrán nyelv rivalizálása és ennek jogszabályi és társadalmi lecsapódása volt a jellemző; ez azonban megváltozott 2014-ben, amikor Ukrajna elvesztette az ellenőrzést a nagyobb orosz identitású területek felett.³⁴ Azóta az ukrán nyelvpolitika az orosz nyelvnek a nyilvánosságból való kiszorítását célozza.

Az orosz nyelv hivatalos használatával szembeni fellépés azonban a más kisebbségi nyelvet beszélőkre is hatással van. Nyelvi szempontból a nemzetiségek között jelentős a különbség: a perifériákon élő bolgár, magyar és román kisebbségek megőrizték anyanyelvüket, míg a második világháború előtt is Ukrajnához tartozó területeken élő len-

²⁹ Hrytsak 1998, 269-272.

³⁰ Makarenko, Olena: Exchange programs dispel destructive myths, bridge east-west divide in Ukraine. Euromaidanpress, 2017. július 4. [online]. Elérhető: www.euromaidanpress.com letöltve: 2023. május 3.

³¹ Tóth 2016, 22.

³² A szurzsik olyan nem standardizált nyelvváltozatokat (szociolektusokat) jelent, amelyek elmoszák a standard ukrán és orosz nyelv közötti különbséget a két nyelv vegyítése révén. A szurzsikot az ukrajnai társadalom egy része az ukrán nyelvet és identitást fenyegető jelentős veszélynek tekinti. Bersand 2001, 38-47.

³³ Pataki 2017, 209-210.

³⁴ Fedinec-Cserniczkó 2017, 284-285.

gyelek és beloruszok nagy része ukrán vagy orosz nyelvre váltott.³⁵ A kisebb nemzetiségek számaránya Ukrajnában alacsony, az ország számára a fő problémát nem az jelenti, hogy az országban sok nyelvet beszélnek, hanem az, hogy az ukrán nagyon lassan nyer teret az orosz-szal szemben.

A nyelvhasználatot 2012-ig az 1989-ben elfogadott, az USZSZK nyelvről szóló törvény szabályozta, azonban a nyelvek státusza már ebben az időszakban is vitatott kérdés volt az új állam nemzetépítő törekvései miatt.³⁶ A 2004-es narancsos forradalom utáni események és a középiskolai érettségi 2008-as reformja egyértelműen mutatták a politikai elit egyes részeinek frusztrációit az ukrán nyelv társadalmilag elégtelen presztízse kapcsán. Az 1990-es, 2000-es években is volt már olykor ellenséges a társadalmi légkör a kisebbségi nyelvhasználókkal szemben,³⁷ és jellemzően már a 2000-es évek elején is kizárólagosan az ukrán volt az egyedüli hivatalos kommunikációs nyelv, különösen írásban.³⁸

A 2012-es nyelvtörvény nemcsak elismert 18 kisebbségi nyelvet, köztük Ukrajna történetében először a ruszint is, hanem egyértelműen szakított az ukránosítással, amikor párhuzamos hivatalos státuszt biztosított minden olyan nyelvnek, amelyet egy közigazgatási egység – megye, járás, város vagy falu – lakosságának legalább 10 százaléka beszélt. A törvény rendelkezései szerint a magyar nyelv párhuzamos hivatalos nyelvvé vált Kárpátalján, a román Csernyivci megyében, a tatár a Krímben, az orosz pedig a 27 ukrainai megye közül 9-ben. Ezt a törvényt a 2014-es Majdan-forradalom idején hozott parlamenti döntés helyezte hatályon kívül, ami társadalmi zavargásokat szított Kelet-Ukrajnában és a Krímben, és ürügyet szolgáltatott Oroszországnak a kezdetben rejtett beavatkozásra Ukrajnában. Megemlítenéd, hogy még az ukrán lakosság sem értett egyet az eltörléssel, a Kyiv International Institute of Sociology (KIIS) társadalomkutató intézet egy

³⁵ *Uo.* 281

³⁶ Tóth 2016, *i.m.* 19-31., Arel 2017-2018, 233-263., Ambrus 2019, 11-57.

³⁷ Beregszászi 2004, 90-96.

³⁸ Beregszászi-Cserniczkó 2003, 115.

2015. februári felmérése szerint a megkérdezettek 19 százaléka egyértelműen helyeselte az orosznak, mint második hivatalos nyelvnek a bevezetését. További 52 százalékuk pedig támogatta annak második hivatalos nyelvként való használatát ott, ahol a lakosság kéri, és csak 21 százalékuk utasította el teljesen.³⁹

A jogfosztó intézkedések sorát a 2017 májusában alkotott új média-szabályozás folytatta, amely minimum 75 százalékra növelte az ukrán nyelvű tartalmak arányát a televíziós és rádiós műsorokban, beleértve a magánszolgáltatókat is. Az igazán nagy belföldi és nemzetközi visszhangot kiváltott jogszabály azonban az 2017 szeptemberében elfogadott új közoktatási törvény lett. A törvény az ukránt nyilvánította az oktatás nyelvévé, illetve bevezette az azóta meghonosodott, Ukrajna alkotmányos előírásaival és vállalt nemzetközi kötelezettségeivel szembenő megosztását a nemzeti kisebbségeknek. E törvény ugyanis a tatár, karait és a krimcsák etnikumhoz tartozókat – arra hivatkozással, hogy nincs Ukrajnán kívüli anyaállamuk – őslakos néppé (корінні народи) nyilvánította, a többieket pedig a nemzeti kisebbség (національні меншини) kategóriába sorolta. Ráadásul még ez utóbbin belül is két csoportot különböztetett meg: azokat, akiknek a nyelve az EU egyik hivatalos nyelve – például bolgár, magyar, román, szlovák – illetve akiknek nem – például orosz, fehérorosz. Az érettségit megelőző közoktatásban az anyanyelvű oktatás jogát csak az őslakos népeknek biztosította, a nemzeti kisebbségek vonatkozásában ugyanez a jog csak az 1-4. osztályig volt érvényben, Továbbá az EU valamely hivatalos nyelvét beszélők számára e jogszabály lehetővé tette az 5-12. osztályokban egy vagy több tantárgynak az anyanyelven történő oktatását.

A törvény ellen elsőként azok az államok tiltakoztak, amelyeknek kulturális- nyelvi kötelékkel rendelkező kisebbségei élnek Ukrajnában, melyek közül Bulgáriával és Lengyelországgal sikerült megegyezést kötnie Kijevnek. Az ukrajnai magyarság és Magyarország is megpróbálta bilaterális alapon rendezni a kérdést az ukrán kormánnyal,

³⁹ СТАВЛЕННЯ ДО СТАТУСУ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ В УКРАЇНІ. Kyiv International Institute of Sociology, 2015. április 10. [online], Letöltés helye: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=517&page=5&t=10>, letöltés ideje: 2023. május 3.

de e törekvések 2018 nyarán meghiúsultak, mert Ukrajna nemhogy a törvénymódosítás előtti állapothoz nem volt hajlandó visszatérni, de azt is elutasította, hogy a Velencei Bizottság addigra már rendelkezésre álló véleménye alapján átdolgozza a jogszabályt.⁴⁰ Magyarország ekkoriban kezdte blokkolni a NATO-Ukrajna Bizottság miniszteri szintű üléseit, amit több NATO-tagállam is bírált és amit először 2023 áprilisában hagyott figyelmen kívül a szövetség, a magyar vétó ellenére meghívva az ukrán külügyminisztert a soros találkozásra.

Az ukrán oktatási törvényt nemzetközi szervezetek is helytelenítették. Az Európa Tanács (ET) Parlamenti Közgyűlése 2017. október 12-i állásfoglalásában hívta fel Ukrainát, hogy a kisebbségei vonatkozásában az integrációt és ne az asszimilációt tekintse célnak, illetve hogy az államnyelv védelmére tett intézkedéseket egészítse ki a nemzetiségi nyelvek védelmét célzó lépésekkel.⁴¹ A Velencei Bizottság Ukrajna felkérése nyomán 2017. december 11-én közölte véleményét,⁴² amely megállapította, hogy habár az államnyelv előmozdítása jogos érdek, az elfogadott törvény aránytalan beavatkozást eredményez a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek meglévő jogaiba (120. pont). A Velencei Bizottság szerint a törvény csorbítja a meglévő nemzetiségi jogokat, nem biztosítja a kisebbségek számára az anyanyelvi oktatáshoz való jogot, csak azt írja elő, hogy az ilyen oktatás lehetséges. A bizottság emellett felszólított a törvény 7. cikkének nemzetiségeket védő módosítására, valamint arra, hogy a jogalkotó szüntesse meg a többi kisebbségi nyelv – amelyek nem hivatalos nyelvei az EU-nak – diszkriminatív kezelését is (125. pont).

⁴⁰ Fiala-Butora 2020, 246-247.

⁴¹ Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 2189(2017). sz. határozata. (PACE Resolution 2189(2017) The New Ukrainian Law on Education: A Major Impediment to the Teaching of National Minorities' Mother Tongues.) 2017. október 12. Letöltés helye: <http://assembly.coe.int/nw/xml/xref/xref-xml2html-en.asp?fileid=24218&lang=en>, letöltés ideje: 2023. május 3.

⁴² A Velencei Bizottság CDL-AD(2017)030 sz. véleménye Ukrajna 902/2017. sz. oktatási törvényéről. 2017. december 11. Letöltés helye: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2017\)030-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2017)030-e), letöltés ideje: 2023. május 3.

2018. március 5-én az ET közzétette a nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény tanácsadó bizottságának Ukrajnáról szóló negyedik véleményét.⁴³ A dokumentum az oktatási törvény elfogadása előtti időszakot vizsgálta, és így nem magát az elfogadott jogszabályt, hanem annak tervezetét bírálta, amelyet összeegyeztethetetlennek nevezett a keretegyezmény 14. cikkével.⁴⁴ Az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosa 2017. december 12-i jelentésében szintén arra a következtetésre jutott,⁴⁵ hogy a törvény korlátozóbb, mint a korábbi szabályozás, ellentétben áll Ukrajna nemzetközi kötelezettségeivel, diszkriminatív a kisebbségi közösségekkel szemben, illetve a feszültségek növekedéséhez vezethet. Még a kisebbségi jogokkal kapcsolatosan ritkán megnyilvánuló NATO is sürgette Ukrajnát a NATO-Ukrajna Bizottság 2019. október 31-i nyilatkozatának 6. pontjában, hogy teljes mértékben hajtsa végre a Velencei Bizottság oktatási törvényre vonatkozó ajánlásait és következtetéseit, Ukrajna pedig kiemelte, hogy „elkötelezett a teljesítés mellett”.⁴⁶

A következő kisebbségi jogokat korlátozó jogszabály az ukrán nyelv állami nyelvként működésének támogatásáról szóló, 2019 áprilisában elfogadott törvény volt. Ez az ukrán nyelv használatát kötelezővé tette a közélet több mint 30 területén, többek között az oktatásban, a kultúrában, a médiában és az egészségügyi intézményekben. A törvény szellemiségével a KIIS 2020 júliusában közölt felmérése szerint az ukrán lakosság jelentős része egyetértett, azonban a lakosság egy része, különösen a keleti és déli országrészekben nem helyezte az ukrán

⁴³ A Kisebbségvédelmi Keretegyezmény Szakértői Bizottságának ACFC/OP/IV(2017)002. sz. negyedik véleménye Ukrajnáról (ACFC Fourth Opinion on Ukraine). 2017. március 10. Letöltés helye: <https://rm.coe.int/09000016807930cf>, letöltés ideje: 2023. május 3.

⁴⁴ Ld. különösen a dokumentum 160-166. pontjait.

⁴⁵ Az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosának jelentése az ukrán emberi jogok helyzetéről a 2017. augusztus 16-november 15. közötti időszakban (Office of the UNHCHR, Report on the human rights situation in Ukraine 16 August to 15 November 2017). 2017. december 12. Letöltés helye: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/UA/UAReport20th_EN.pdf, letöltés ideje: 2023. május 3.

⁴⁶ Statement of the NATO-Ukraine Commission, Kyiv, 2019. október 31. [online]. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_170408.htm letöltés ideje: 2023. május 3.

nyelv pozíciójának állami erővel való növelését.⁴⁷ Mivel a törvény nem szabályozta a kisebbségi nyelvek használatát, az ukrán nyelv támogatásának egyoldalúságával jelentős jogbizonytalanságot teremtett. A jogalkotó ebben a törvényben hozta létre a törvény végrehajtásának ellenőrzésére az államnyelvvédelmi biztosi hivatalt, amely 2022. július 16-tól bírságolási jogkörrel is rendelkezik.⁴⁸ A másik létrehozott intézmény az Állami Nyelvi Standardok Nemzeti Bizottsága, amely az ukrán nyelv standardjainak kidolgozására és jóváhagyására kapott megbízatást. Ez egyértelműsítette, hogy a kisebbségi nyelvek mellett a szurzsik is az állami intézmények „célkeresztjébe” került.

Ezt a jogszabályt is heves kritikák érték mind nemzetközi téren, mind az ukrainai kisebbségi közösségek részéről. Az ENSZ ukrainai emberi jogi missziója szerint a nemzeti identitás és a hivatalos nyelv támogatása legitim cél, azonban az intézkedések nem lehetnek kényszerítő jellegűek, és nem lehetnek ellentétesek Ukrajna nemzetközi kötelezettségeivel és az ukrán alkotmánnyal.⁴⁹ Azt is hangsúlyozta a dokumentum, hogy a nyelvtudásra vonatkozó követelményeknek arányosnak kell lenniük, és nem zárhatják ki a kisebbségi nyelvet beszélők részvételét a közéletben. Az EU hivatalos nyelvét beszélő nemzeti kisebbségek és más nemzeti kisebbségek eltérő bánásmódjával kapcsolatban a dokumentum felszólította a kormányt, hogy kerülje el a törvény előtti egyenlőséghez és a törvény egyenlő védelméhez való jog megsértését. A privát média számára a szabad nyelvhasználat biztosítását sürgette, míg a közmédia esetében azt tanácsolta, hogy a ki-

⁴⁷ ПРЕС-РЕЛІЗИ ТА ЗВІТИ СТАВЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ДО ЗАКОНУ ПРО МОВУ, Kyiv International Institute of Sociology, 2020. július 29. [online]. Letöltés helye: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=960&page=2&t=10>, letöltés ideje: 2023. május 3.

⁴⁸ The mayor of Harkiv was fined by the Commissioner on 24 November, 2022, for using non-state language in his public appeals. The mayor of Kharkiv must pay a fine for using the Russian language. 2022. november 24. Babel.ua. [online]. Letöltés helye: www.babel.ua, letöltés ideje: 2023. május 3.

⁴⁹ Office of the UNHCR, Analytical Note on the Draft Law ‘On Ensuring the Functioning of Ukrainian as the State language’, 2019. szeptember 5. [online]. Letöltés helye: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-07/2019.09.11%20-%20Analytical%20Note%20-%20Language%20Law%20ENG.pdf>, letöltés ideje: 2023. május 3.

sebbségek nyelveinek biztosítsanak elegendő és arányos teret. A dokumentum sürgette az ukrán kormányt, hogy

*„késelem nélkül és széleskörű konzultációs folyamat keretében dolgozza ki az (...) Ukrajna őslakos népei és nemzeti kisebbségei jogainak érvényesítéséről szóló törvényt, amely szilárd jogi garanciákat teremt valamennyi kisebbségi nyelv védelmére és használatára, és egyensúlyt eredményez a hivatalos nyelv előmozdításának szándéka és a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek nyelvi jogai között”.*⁵⁰

A Velencei Bizottság 2019. december 9-én tette közzé véleményét a törvényről.⁵¹ A Bizottság is arra a következtetésre jutott, hogy bár *„teljes mértékben érthető az ukrán jogalkotó törekvése az ukrán nyelv, mint államnyelv használatának előmozdítása tekintetében”*, ezt *„össze kell hangolni és egyensúlyba kell hozni az ukrainai kisebbségek nyelvi jogainak védelmét szolgáló garanciákkal és intézkedésekkel”*.⁵² A Bizottság kijelentette továbbá, hogy *„az államnyelvtörvény (...) nem teremt megfelelő egyensúlyt az ukrán nyelv megerősítésének és népszerűsítésének jogos célja és a kisebbségek nyelvi jogainak megfelelő védelme között”*,⁵³ és felszólította az ukrán kormányt, hogy egyebek mellett - szükségtelen késelem nélkül készítse elő a kisebbségi törvényt, és fontolja meg, hogy a kisebbségi törvény elfogadásáig elhalasztja az állami nyelvtörvény már hatályban lévő rendelkezéseinek végrehajtását;

- vizsgálja felül az állami nyelvtörvényt annak érdekében, hogy az megfeleljen Ukrajna nemzetközi kötelezettségvállalásainak;
- helyezze hatályon kívül a törvény azon rendelkezéseit, amelyek a nemzeti kisebbségek három kategóriájának nyelvi közötti el-

⁵⁰ A jelentés XIII. pontjához tartozó ajánlás.

⁵¹ A Velencei Bizottság CDL-AD(2019)032 sz. véleménye az ukrán nyelv állami nyelvként való működésének támogatásáról szóló törvényről. 2019. december 9. [online]. Letöltés helye: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2019\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2019)032-e), letöltés ideje: 2023. május 3.

⁵² A vélemény 30. pontja.

⁵³ A vélemény 32. pontja.

térő bánásmódot írnak elő, amennyiben az e nyelvek közötti különbségtétel nem objektív és ésszerű indoklason alapul;

- védje a nyelvi kisebbségek jogait az államnyelv státusának és használatának megerősítése és a kisebbségi nyelvek védelme közötti méltányos egyensúly megteremtésével, illetve
- bízta meg az államnyelvvédelmi biztost vagy más, kompetens intézményt azzal a feladattal, hogy felügyelje a kisebbségi és őslakos nyelvek használatára vonatkozó jogi rendelkezések végrehajtását.⁵⁴

A következő elfogadott dokumentum az Ukrajna őslakos népeiről szóló törvény volt 2021. július 1-jén, amely keretet biztosít a Krím-félsziget őslakos népei, azaz a *de facto* orosz megszállás alatt élő krími tatárok, karaiták és krimcsákok⁵⁵ jogainak védelmére. A 2001-es ukrán népszámlálás szerint e közösségek 248.200, 1.196, illetve 406 főt számláltak. A törvény nagyrészt az Egyesült Nemzetek Szervezetének az őslakos népek jogairól szóló nyilatkozatát másolja, így garantálja az őslakos népek Ukrainán belüli önrendelkezési jogát, valamint a belső ügyeik viteléhez szükséges önkormányzatiságot. Az őslakos népek szervei tanácsadói jogkörrel rendelkeznek e közösségek kulturális és vallási örökségének tárgyi jegyzéke kialakítása, a történelmileg használt földrajzi nevek visszaállítása, az őslakos népekre vonatkozó információknak az iskolai tantervbe való felvétele, valamint a krími környezetvédelemben az állami hatóságokkal folytatott intézményesített párbeszéd vonatkozásában. A törvény az államot az asszimilációtól való tartózkodásra is kötelezi; beszédes, hogy ilyen előírás nincs a nemzeti kisebbségek esetében. További probléma, hogy a törvény deklaratív jellegű, nincs szabályozás a végrehajtásra vonatkozóan, és nincsenek garanciák arra sem, hogy az átruházott jogokat nem vonják vissza.⁵⁶

A nemzeti kisebbségeket érintő eddigi legutolsó jogszabály a 2022. december 13-án elfogadott nemzeti kisebbségi törvény. Ez a törvény

⁵⁴ A vélemény 139. pontja.

⁵⁵ A karaiták és a krimcsákok türk nyelvű, zsidó vallású etnikai csoportok, amelyeknek eredete, illetve a Krímbe településük körülményei és időpontja vitatott.

⁵⁶ Tóth 2022, *i.m.* 10-14.

mege erősíti a korábban az oktatási törvényben, illetve az államnyelvtörvényben bevezetett korlátozásokat, és elmulasztja a korábban Ukrajnán belül vagy nemzetközi téren megfogalmazott kritikák feloldását. Nem véletlen tehát, hogy az új törvényt bírálta a magyar kisebbség,⁵⁷ a román kisebbség képviselői,⁵⁸ illetve Románia külügyminisztériuma.⁵⁹ A magyar Külgazdasági és Külügyminisztérium az EBESZ nemzeti kisebbségi főbiztosához fordult,⁶⁰ az ET Parlamenti Közgyűlése pedig a Velencei Bizottság véleményét kérte ki.⁶¹ Hasonlóképpen román⁶² és magyar európai parlamenti képviselők az Európai Bizottságnak feltejt kérdésben azt tudakolták, hogy mit tud és mit szándékozik tenni a Bizottság az Ukrajnában élő nemzeti kisebbségek nyelvi és oktatási jogainak biztosítása érdekében.⁶³

⁵⁷ A KMKSZ és az UMDSZ közös nyilatkozata Ukrajna nemzeti kisebbségeiről (közösségeiről) című törvénnyel kapcsolatban. Kmkosz.com.ua, 2022. december 16. [online]. Letöltés helye: www.kmkosz.com.ua, letöltés ideje: 2023. május 3.

⁵⁸ Noua lege a minorităților naționale din Ucraina, o dezamăgire pentru comunitatea românească. Problema educației în limba maternă, nerezolvată. Libertatea.ro, 2022. december 22. [online]. Letöltés helye: www.libertatea.ro, letöltés ideje: 2023. május 3.

⁵⁹ Comunicat de presă privind poziția MAE referitoare la adoptarea, de către Rada Supremă a Ucrainei, a Legii privind minoritățile naționale (comunitățile) din Ucraina. Románia Külügyminisztériuma, 2022. december 22. [online]. Letöltés helye: www.mae.ro, letöltés ideje: 2023. május 3.

⁶⁰ Kérvényeztük az ukrán nemzeti kisebbségi törvény végrehajtásának elhalasztását. Kormany.hu, 2023. március 14. [online]. Letöltés helye: www.kormany.hu, letöltés ideje: 2023. május 3.

⁶¹ A Velencei Bizottság elfogadott dokumentumai. Az ukrán nemzeti kisebbségekről szóló, 2023 júniusára várható vélemény. 1123/2023. sz. dokumentum. https://www.venice.coe.int/WebForms/documents/by_opinion.aspx?v=ongoing&lang=EN

⁶² E-000454/2023, Kérdés az Európai Bizottsághoz. Protecting the rights of the Romanian community in Ukraine. Európai Parlament, 2023. február 14. [online.] Letöltés helye: www.europarl.europa.eu, letöltés ideje: 2023. május 3.

⁶³ P-001080/2023 Sürgős kérdés az Európai Bizottsághoz. Ensuring the rights of the Hungarian minority in Ukraine. Európai Parlament, 2023. március 30. Letöltés helye: www.europarl.europa.eu, letöltés ideje: 2023. május 3.

5 Nemzetiségi többségű régiók kérdése Ukrajnában

Ukrajna nemzetközileg elismert határain belül vannak olyan területek, ahol a nem ukrán lakosság alkotja a többséget. Az etnikai oroszok főként a Krímbe, valamint például Donyeck, Luhanszk, Harkiv és Zaporizzsja megyékben élnek, míg a bolgár, magyar és román nyelvű területek Odessza, Kárpátalja és Csernyivci megyékben találhatóak. Ukrajna függetlenné válása során néhány régió a kiterjedtebb önkormányzatiság, az Ukrajnán belüli különleges státusz iránti preferenciájuknak adtak hangot. 1991-ben a függetlenségről szóló népszavazással párhuzamosan a Krím és Kárpátalja lakói egyidejűleg szavaztak régiójuk Ukrajnán belüli különleges státuszáról; a Beregszászi járás többségében magyar nemzetiségű lakosai pedig a Kárpátalján belüli Magyar Autonóm Körzet létrehozásáról is. Az 1990-es évek elején Donyeckben, Luhanszkban, Dnyiproban és Odesszában is megjelentek autonomista mozgalmak.⁶⁴ A kijevi parlament a Krím kivételével – részben épp a Krím okozta feszültségek okán – figyelmen kívül hagyta ezeket a törekvéseket és népszavazásokat, sőt, az 1992-es nemzetiségi törvény tervezetéből a parlamenti elfogadás során az ország területi integritásának védelmére hivatkozva törölték azokat a cikkelyeket, amelyek a nemzetiségi közigazgatási egységek létrehozásának szabályait és működési rendjét tartalmazzák volna.⁶⁵ Kiemelendő, hogy a határok megkérdőjelezése ebben az időszakban a posztszovjet térségben széles körben elterjedt jelenség volt, még az első csecsen háború előtti Oroszországon belül is.⁶⁶

A Krím esetében azonban túl nagy volt a nyomás, Moszkvában is elhangoztak olyan kijelentések, amely a terület Oroszországhoz való visszatérését szorgalmazta.⁶⁷ 1992. május 5-én az önhatalmúlag létrehozott Krími Köztársaság Legfelsőbb Tanácsa az ugyanazon év augusztusára tervezett népszavazás támogatásához kötötte a függet-

⁶⁴ Goode 2011, 139-140.

⁶⁵ Tóth 2013, 95-97.

⁶⁶ Stern 1994, Lundstedt 2018.

⁶⁷ *Uo.* 140

lenség kikiáltását. Hónapokig tartó ukrán-krími tárgyalások után 1992 júliusában megállapodás született, amely autonóm státuszt és különleges gazdasági státuszt biztosított a Krímnek, vagyis a terület vezetése elfogadta, hogy a félsziget Ukrajna része maradjon. A kompromisszumot követően 1993-ban létrehozták a krími elnöki posztot, amelyet 1994-ben választáson a szeparatista Jurij Meskov nyert meg. Ez ismét a feszültségek fokozódásához vezetett, és végül 1995-ben az elnöki posztot az ukrán parlament az 1992-es krími alkotmánnyal együtt megsemmisítette. Ezután egy átmeneti időszak következett, amely 1998-ban a második krími alkotmány elfogadásával ért véget – egy évvel az orosz-ukrán barátsági szerződés aláírása után, amelyben Oroszország elismerte a fennálló határok sérthetetlenségét.

Az 1998-as krími alkotmány fő célja az volt ukrán szempontból, hogy biztosítsa az orosznyelvű félsziget feletti ukrán szuverenitást és a szeparatista törekvések ellen hasson, a dokumentum a 2014-es, a nemzetközi jog szabályait sértő orosz megszállásig ennek a feladatának eleget is tett. Az orosz megszállás és az annexió utáni helyzetet az ukrán parlament a 2014. április 15-én elfogadott az „Az állampolgárok jogainak és szabadságainak biztosításáról és az Ukrajna ideiglenesen megszállt területén fennálló jogi rendről” szóló 1207-VII. számú törvénnyel kívánta szabályozni. E jogszabály rendelkezett a be- és kiutazás joga, a tulajdonjogok garanciái és általában a megszállás alatt álló területek ukrán állampolgárainak a jogai vonatkozásában, valamint szabályozta az ukrán állami szervek működését.

A törvény elfogadásának idején már a kelet-ukrajnai Donyeck és Luhanszk térségeiben is megrendült az ukrán államhatalom. Ezen a vidéken hagyományosan sokan utasították el az ukránosítást és támogatták Ukrajna föderalizálását, illetve az orosz mint második államnyelv bevezetését, továbbá Oroszország megítélése is kedvezőbb volt ott, mint Ukrajna más orosz nyelvű részein.⁶⁸ Az Oroszországból szervezett, de helyi támogatottságra épülő törekvések célja az Ukraj-

⁶⁸ The Views and Opinions of South-Eastern Regions of Ukraine: April 2014. Kyiv International Institute of Sociology. 2014. április 20. [online]. Letöltés helye: <https://www.kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=302&page=1&y=2014&m=4> letöltés ideje: 2023. május 3.

nától való elszakadás volt, ezt a 2014. május 11-én tartott, a nemzetközi közösség által el nem ismert függetlenségi népszavazásokkal kívánták legitimálni. Azonban nyárra a katonai helyzet megváltozott: az ukrán hadsereg részéről egyre erősödő nyomás miatt 2014 augusztusában nem hivatalosan az orosz hadsereg is megjelent a régióban, és Oroszország megkezdte a két „népköztársaság” szakadár státuszának a katonai erővel történő megtámogatását. A kezdeti tervek ambiciózusabbak voltak a két népköztársaság létrehozásánál: egy *Novorosszija*⁶⁹-nak nevezett „ellen-Ukrajna” létrehozása Ukrajna keleti részein, amely végül megbukott a társadalmi támogatás hiánya miatt.⁷⁰

A 2014-es és 2015-ös, tüzszünetet célzó minszki tárgyalásokon Donyeck és Luhanszk akkori vezetői is részt vettek, azonban Ukrajna hangsúlyozta, hogy képviselőjük semmi szín alatt sem jelenti elismerésüket. A 2014-es Minszk I. megállapodás 3. pontja alapján 2014. szeptember 16-án az ukrán parlament elfogadott egy törvényt „[a] Donyec-ki és Luhanszki megyék különálló régióinak helyi önkormányzati rendjéről». Ez általánosságban találkozott is a térség lakosságának akaratával, hiszen egy 2019-es felmérés szerint a szakadárok által ellenőrzött Donbasz lakosai inkább támogatták az autonómiával való visszatérést Ukrajnához, mint az Oroszországhoz tartozást – akár autonómiával, akár anélkül.⁷¹

A 2014-es törvény úgy rendelkezett, hogy életbe lépésétől számított három évig a helyi önkormányzatok az ukrán parlament által meghatározott régiókban, városokban és községekben különleges jogrendben működnek, az ukrán jogszabályok korlátozottan, azaz a tör-

⁶⁹ Új-Oroszország. Hagyományosan történelmi fogalom, Ukrajna déli területeit foglalja magában, amelyek a 18. század végén kerültek orosz ellenőrzés alá. Mára politikai töltöttséget kapott, orosz részről egyfajta „ellen-Ukrajnaként” meghatározott államot kívántak ott létesíteni, de a koncepció kudarcot vallott, mert a jelentős részben ma is orosz nyelvű helyi lakosság identitás szempontjából nem oroszként definiálja magát, így nem támogatta az erre irányuló törekvéseket.

⁷⁰ Shandra, Seely 2019, 25-34.

⁷¹ Sasse, Gwendolyn: Most people in separatist-held areas of Donbas prefer reintegration with Ukraine – new survey. *theconversation.com*, 2019. október 14. [online]. Letöltés helye: <https://theconversation.com/most-people-in-separatist-held-areas-of-donbas-prefer-reintegration-with-ukraine-new-survey-124849>, letöltés ideje: 2023. május 3.

vényben meghatározott sajátosságok figyelembevételével hajtandóak végre. A törvény lehetővé tette a szeparatista hatóságok számára, hogy választásokat tartsanak, megválasszák az általuk használt nyelvet és végrehajtó hatalmat gyakoroljanak, valamint a helyi hatóságok jogot kaptak „népi milíciák” létrehozására is. A törvényt 2015 márciusában – a 2014. novemberi illegális választások és a Minszk II. aláírása után – úgy módosították, hogy annak végrehajtását a terület feletti ukrán szuverenitás helyreállításának feltételéhez kötötték. Ez érthető rendelkezés volt, amely azonban Moszkva és a szakadárók ellenkezésével találkozott. Ha elvonatkoztatunk a konkrét esettől – vagyis attól, hogy itt egyértelműen Moszkva instruíta a helyi történéseket –, akkor könnyen belátható, hogy egy hasonló helyzetben levő régió miért nem szívesen helyezi magát vissza egy olyan állam fennhatósága alá, amelyben nem bízik, még azt megelőzően, hogy valamilyen megfelelő – akár külső – garanciát kap arra, hogy a számára kilátásba helyezett jogszabályi keret valóban alkalmazásra kerül. A korábban említett álandi krízis megoldását annak idején épp egy ilyen nemzetközi garancia tette lehetővé az 1920-as évek elején. A 2014-ben elfogadott ukrán törvény hatályát folyamatosan meghosszabbították, utoljára 2021-ben, így az 2022. december 31-én, immár az orosz-ukrán háborúskodás idején, hatályát veszítette.

Kárpátalján is megjelent az autonómia-igény, a térséghez hagyományosan kötődő ruszin etnikai tudathoz kapcsolódva a kárpátaljai lakosság az 1991-es függetlenségi népszavazással párhuzamos szavazáson egyértelművé tette Kárpátalja Ukrainán belüli autonómiára vonatkozó szándékát. Ezt a kérést azonban a kijevei törvényhozók figyelmen kívül hagyták. A ruszinok történelmileg tudatosan elkülönülnek a környező népektől,⁷² erre apellált a területet 1939-1944 között ismét irányító Magyarország, amely rendkívül nagy energiát fektetett a ruszin identitás és írásbeliség megerősítésére. Az 1945-ös USZSZK-hoz kerülés óta azonban a ruszin nyelv és identitás – leszámítva a 2012-2014 közötti időszakot – nem elismert, azt a hivatalos Ukrajna az uk-

⁷² Calvi 1999, 289-290.

rán nyelv és identitás regionális alegységeként kezeli.⁷³ A mai modern nyelv kodifikációja sem Ukrajnában történt meg, aminek részét képezi az a Kárpátalja, hanem 1995-ben Szlovákiában, ahol szintén jelentős számú ruszin él.⁷⁴ Mára a ruszin politikai mozgalom döntően moszkvai befolyás alá került, ami erősen diszkreditálja a lakossági támogatást egyébként élvező regionális törekvéseket.⁷⁵

Mint említettük, a magyar közösség is szándékozott létrehozni 1991-ben egy olyan különleges státuszú régiót, ahol a magyarok alkotják a többséget. Ezt az elnökválasztási kampányban Leonyid Kravcsuk későbbi államfő meg is ígérte,⁷⁶ de a létrehozatalra nem került sor. Maga a közösség kicsi, 2022 előtt mintegy 130.000 főt számlált,⁷⁷ ez azonban a széleskörű autonómiával rendelkező belgiumi német nyelvű közösségnek kétszerese, vagy az olaszországi Dél-Tirol német nyelvű közösségének majdnem a fele, és megegyezik például a szintén autonóm moldovai Gagauzia lakosságával. A 2001-es ukrainai népszámlálás szerint a Beregszászi járásban a magyarok 76 százalékos többséget alkottak, míg Ungváriban 33%-ot, a Nagyszőlősiben 25%-ot, a Munkácsi járásban pedig 12 százalékot tettek ki. Ezek a magyarlakta területek egymással határosak voltak, vagyis a magyarság összefüggő területe négy különböző járásba volt közigazgatásilag elkülönítve. A közösség többször kérte a magyarok által lakott területeknek az egybeolvasztását a Magyar Autonóm Körzet keretében, továbbá szorgalmazták egy olyan választási körzet létrehozását is, ahol a magyar

⁷³ Ezzel szemben ma Magyarországon, Romániában és Szlovákiában is elismert a ruszin az ukrántól eltérő kisebbségi identitásként és nyelvként.

⁷⁴ Magocsi 1995, 238-240. A 2021-es népszámlálás adatai szerint Szlovákiában 63.000-nél több olyan személy él, aki első vagy második identitásként ruszinnak vallotta magát, míg az ukránok száma 11.000 volt ugyanekkor.

⁷⁵ Гибридная война: этнический фактор русинов Закарпатья. Аналитика ИС, Svetlovodsk.com.ua, 2016. április 21. [online]. Letöltés helye: https://svetlovodsk.com.ua/8964-sbu.html?fb_comment_id=849331198505739_849332888505570, letöltés ideje: 2023. május 3.; Україна в лещатах російських спецслужб, Radio Svoboda, 2011. december 25. [online]. Letöltés helye: <https://www.radiosvoboda.org/a/24433107.html>, letöltés ideje: 2023. május 3.

⁷⁶ Tóth I. 2013, 95.

⁷⁷ Tátrai et al. 2018, 7-31.

nemzetiségűek alkotják a többséget, ahogyan az 1997 és 2002 között létezett.

Ezeket a kéréseket azonban az ukrán jogalkotó nem vette figyelembe, még a 2020-as közigazgatási reform során sem. Ezen átalakítás az ukrán többségű Nagyszőlősi járást beolvasztotta a magyar többségű Beregszászi járásba, de abba két falu kivételével nem vonták be Ungvár és Munkácsi járás magyar többségű részeit. A 2001-es népszámlálási adatok alapján az új Beregszászi járás ukrán többségű lett: 42,1 százalék a magyar és 52,8 százalék az ukrán nemzetiségűek aránya. A járások összevonása révén a magyarok aránya mind az Ungvári, mind a Munkácsi járásban csökkent, 13,9, illetve 5,9 százalékra. A kárpátaljai 75 új hromada (község, több települést magában foglaló közigazgatási egység) közül 64 ukrán, 10 magyar és 1 román többségű lett. A kárpátaljai román kisebbség számára a közigazgatási átszervezés siker, hiszen 86,7 százalékos többséget alkotnak Aknaszlatina hromadában, ahol a kárpátaljai román etnikumúak mintegy 94,5 százaléka él.⁷⁸

6 Összegzés

Ukrajna napjainkban klasszikus nemzetállamépítő tevékenységet folytat. Az 1991-es függetlenség óta változó intenzitással, de folyamatosan jelentkezett az ukrán nyelv és nemzettudat megerősítésének igénye, ami az orosz identitású régiók – a Krím, valamint Donyeck és Luhanszk keleti részeinek – 2014-es elvesztése után gyakorlatilag ellensúly nélküli politikai törekvéssé vált. Amíg az erős orosz identitással rendelkező területek az ország ellenőrzése alatt álltak, addig az általuk támogatott politikusoknak és ideáknak fontos szerepe volt az ország életében, az elmúlt évtized eseményei következtében azonban 2023 elejére rendkívül magassá vált az orosz etnikumúak elutasítotttsága Ukrajnában.⁷⁹ Ez pedig az ukrán jogalkotásra is hatással lett. Kieme-

⁷⁸ Molnár 2021, 239-254.

⁷⁹ Як в Україні змінилось ставлення до етнічних росіян і які тенденції переважають? Нromadske Radio, 2023. április 2., Letöltés helye: <https://hromadske.radio/podcasts/my-ie-buly-y-budem-informatsiynny-maraton/yak-v-ukraini>

lendő azonban, hogy a társadalmi elutasítás az orosz identitású ukrán állampolgárokkal szemben áll fent, nem az orosz nyelvvel szemben.⁸⁰ Ennek legvalószínűbb magyarázata az, hogy az orosz nyelvhasználat a mai Ukrajnában egyáltalán nem zárja ki az ukrán identitást, ahogy azt az orosz nyelv hivatalos kommunikációban való használatért több alkalommal is megbírságolt harkivi polgármester példája is mutatja.⁸¹

Az elmúlt évek ukrán jogalkotói munkája nemzetépítési vonatkozásban kifejezetten egyoldalú: az ukrán nyelv pozícióját erősíti elsősorban az orosz, de általában is minden más nyelv rovására. Amíg az ukrán nyelv pozíciójának erősítésére irányuló igény jogosságát mindenki elismeri, addig Ukrajna folyamatosan kap bel- és külföldről – ideértve a releváns nemzetközi intézményeket is – jelzéseket arra nézve, hogy a kisebbségi közösségek és nyelveik védelmét is megfelelő jogszabályi alapokra kell helyezni, mert az elmúlt években elfogadott törvények miatt a korábbinál sokkal hátrányosabb helyzetbe kerültek. Ez a fejlemény nemcsak ellentétes – remélhetőleg – a 21. századi Európa szellemiségével, de összeegyeztethetetlen Ukrajna alkotmányos előírásaival és nemzetközi kötelezettségeivel is.

Az elmúlt évtizedek európai tapasztalatai azt mutatják, hogy a nemzetállamokban valamely földrajzi régióhoz kötődő, ott többséget alkotó vagy jelentős számarányt kitevő nemzetiségi közösségek integrációja egyéni jogok biztosításával nem, csak a terület és a lakosság összekapcsolására reflektáló kollektív jogokat biztosító intézményrendszerrel valósítható meg. Amíg ez nem történik meg a feszültség

ni-zminylos-stavlennia-do-etnichnykh-rosiiian-i-iaki-tendentsii-perevazhaiut letöltés ideje: 2023. május 3.

⁸⁰ СТАВЛЕННЯ ДО БІЖЕНЦІВ, ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ, ДО РОСІЙСЬКОМОВНИХ ГРОМАДЯН ТА ДО ДЕЯКИХ ІНШИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ, Kyiv International Institute of Sociology, 2023. március 30. [online]. Letöltés helye: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1218&page=1> letöltés ideje: 2023. május 3.

⁸¹ A város orosz csapatokkal szembeni védekezésében kiemelkedő szerepet vállaló harkivi polgármestert 2022 novemberében és 2023 februárjában is megbírságolta az államnyelvi biztos, mert az ukrán nyelv állami nyelvként működésének támogatásáról szóló törvény 12. cikkét megsértve orosz nyelven kommunikált a város lakosságával.

megmarad, a területi fókuszú nemzetiségpolitika gyakorlatba ültetése viszont konszolidáló hatású.

Oroszország Ukrajna ellen elkövetett agressziója egyik érveként – hamisan – a kisebbségi jogok sérelmét hozta fel; az ukrajnai nemzetiségi jogalkotás fentieknek megfelelő kollektív alapokra helyezése és az eltérő nyelvű-identitású lakosság jogainak biztosítása és az általuk is lakott területek különleges önkormányzati intézményekkel való megerősítése az ukrán állam iránti lojalitást is előmozdítaná és lényegesen csökkentené annak lehetőségét, hogy rosszszándékú külső aktorok diverziós célzattal avatkozzanak be Ukrajnában. Ebből fakadóan ezeknek a nemzetiségi közösségeknek a lakóhelyére koncentrált önkormányzati intézmények létrehozása Ukrajnát erősítené, hiszen csökkentené a társadalmi feszültségeket és konszolidálná Kijev nemzetközi kapcsolatait, amelyek az elmúlt években jelentős károkat szenvedtek a megkésett nemzetállamépítési folyamatokban való gyors felzárkózást erőtető kijevi jogalkotás miatt.

Irodalomjegyzék

Könyv:

- Balogh Arthur: *A kisebbségi jogok nemzetközi védelme a kisebbségi szerződések és a békeszerződések alapján*. Berlin: Ludwig Vögelin Verlag, 1928.
- Dupka György: *Autonómia-törekvések Kárpátalján*. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2004.
- Goode, J. Paul: *The Decline of Regionalism in Putin's Russia*. London and New York: Routledge, 2011.
- Kymlicka, Will: *Multicultural Citizenship*. Oxford: Oxford University Press, 1995.
- Kymlicka, Will: *Contemporary Political Philosophy: An Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Kymlicka, Will – Bashir, Bashir: *The Politics of Reconciliation in Multicultural Societies*. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Kusý, Miroslav: *A magyarkérdés Szlovákiában*. Pozsony: Kalligram Kiadó, 2002.
- Laponce, J. A.: *Languages and Their Territories*. Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press, 1987.

- Magocsi, Paul Robert: *The Shaping of a National Identity, Subcarpathian Rus', 1848-1948*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press. 1978.
- Manzinger Krisztián: *A területi fókuszú kisebbségvédelem szükségessége és főbb ismérvei Európában*. Budapest: Patrocinium Kiadó. 2019.
- Requejo, Ferrán: *Federalismo plurinacional y pluralismo de valores – El caso español*. Madrid: Centro de estudios políticos y constitucionales. 2007.
- Shandra, Alya, Seely, Robert: *The Surkov Leaks – The Inner Workings of Russia's Hybrid War in Ukraine*. London: Royal United Services Institute (RUSI). 2019.
- Steininger, Rolf: *Südtirol – Vom Ersten Weltkrieg bis zur Gegenwart*. Innsbruck-Wien: Haymon TB. 2017.
- Tóth István: *A peremvidék világbirodalma*. Méry Ratio, Kisebbségekért Pro Minoritate Alapítvány. 2013.
- Young, Iris Marion: *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press. 1991.

Könyvfejezet:

- Alfredsson, Gudmundur: Autonomy and Human Rights. In: Lise Lyck (szerk.): *Constitutional and Economic Space of the Small Nordic Jurisdictions*. Nordiska Institutet För Regionalpolitiska Forskning. 1997, 34-47.
- Ambrus Nikoletta: Az ukrán nyelvpolitika fejlődése és átalakulása 1991-től napjainkig. In: Dabis Attila (szerk.): *Kisebbségi jogok érvényesülése a Kárpát-medencében 2019*. Budapest: Kisebbségi Jogvédő Intézet. 2019, 11-57.
- Beregszászi Anikó - Cserniczkó, István: A magyar nyelv használatának lehetőségei Kárpátalján de jure és de facto. In: Nádor Orsolya, Szarka László (szerk.): *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 2003, 110-119.
- Beregszászi Anikó: Megfélemlített anyanyelvhasználat. In: Beregszászi Anikó, Cserniczkó István: *...itt mennyit ér a szó? – Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*. Ungvár: PoliPrint. 2004, 90-96.
- Calvi, Luca: The Carpatho-Rusyn Particularity as a Model of Borderland Identity: Some Reflections for Going Beyond the Nations and Looking for Regions in Future Central Europe. In: Gehl, Hans, Ciubotă, Viorel: *Relații interetnice în zona de contact româno-maghiaro-ucraïneană din secolul al XVIII-lea până în prezent*. Cluj Napoca: Editura Muzeului Sătmărean. 1999, 286-299.
- Connor, W.: Ethnonationalism in the First World: The Present in Historical Perspective. In: Esmán, Milton J. (szerk.): *Ethnic Conflict in the Western World*. Ithaca-London: Cornell University Press. 1979, 19-45.

- Fedinec Csilla: Kárpátalja magyarsága a második Majdan után. In: Dabis Attila (szerk.): *Kisebbségi jogok érvényesülése a Kárpát-medencében 2017*. Budapest: Kisebbségi Jogvédő Intézet. 2017, 59-72.
- Fiala-Butora, János: The Controversy Over Ukraine's New Law on Education: Conflict Prevention and Minority Rights Protection as Divergent Objectives? In: *European Yearbook of Minority Issues Online*, Leiden, Brill: Nijhoff. 2020.
- Levy, Jacob T.: Language Rights, Literacy, and the Modern State. In: Kymlicka, Will, Patten, Allen (szerk.): *Language Rights and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press. 2007, 230-249.
- Lijphart, Arend: Political Theories and the Explanation of Ethnic Conflict in the Western World: Falsified Predictions and Plausible Postdictions. In: Esman, Milton J. (szerk.): *Ethnic Conflict in the Western World*. Ithaca-London: Cornell University Press. 1979, 46-64.
- May, Stephen: Misconceiving Minority Language Rights: Implications for Liberal Political Theory. In: Kymlicka, Will, Patten, Allen (szerk.): *Language Rights and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press. 2007, 123-152.
- Molnár, D. István: Kárpátalja lakosságának területi eloszlása az újonnan kialakított közigazgatási rendszer tükrében. In: Molnár, D. Erzsébet, Molnár, Ferenc (szerk.): *Társadalomtudományi tanulmányok*. Beregszász-Ungvár: II. RF KMF – "RIK-U" Kft. 2021, 239-254.
- Pataki István: A 2012-es ukrán nyelvtörvény és az új nyelvtörvény tervezeteinek összehasonlító elemzése. In: Dabis Attila (szerk.): *Kisebbségi jogok érvényesülése a Kárpát-medencében 2017*. Budapest: Kisebbségi Jogvédő Intézet. 2017, 201-216.

Folyóiratcikkek:

- Acton, Lord (John Emerich Edward Dalberg-Acton): Nationality. In: *The Home and Foreign Review* (July 1862). <https://www.panarchy.org/acton/nationality.html>
- Arel, Dominique: The Battle for Ukrainian: A Comparative Perspective. In: *Harvard Ukrainian Studies* 35(1-4). 2017-2018, 233-263.
- Bersand, Niklas: Surzhyk and National Identity in Ukrainian Nationalist Language Ideology. In: *Berliner Osteuropa Info* 2001/17. 38-47.
- Dabis Attila: A Dél-Tiroli Felszabadítási Bizottság (BAS). In: *Pro Minoritate* 22(2). 2012, 81-92.
- Fedinec Csilla - Csernicskó István: A 2017-es ukrajnai oktatási kerettörvény: a szöveg keletkezéstörténete és tartalma. In: *Regio* 25(3). 2017. 278-300.
- Hrytsak, Yaroslav: National Identities in Post-Soviet Ukraine: The Case of Lviv and Donetsk. In: *Harvard Ukrainian Studies* 22. 1998, 263-281.

- Magocsi, Paul Robert: A new Slavic language is born. In: *Revue des études slaves* 67(1). 1995, 238-240.
- Manzinger Krisztián: A föderális belga állam, avagy a vallon-flamand együttélés sarokpontjai. In: *Pro Minoritate* 26(1). 2016, 3-20.
- Palermo, Francesco: When the Lund Recommendations Are Ignored: Effective Participation of National Minorities through Territorial Autonomy. In: *International Journal on Minority and Group Rights* 16(4). 2009, 653-663.
- Stern, Jessica Eve: Moscow Meltdown: Can Russia Survive? In: *International Security* 18(4). 1994, 40-65.
- Tátrai Patrik - Molnár József - Kovály Katalin - Eröss Ágnes: A kárpátaljai magyarok lélekszáma és a népesedésüket befolyásoló tényezők a SUMMA 2017 felmérés alapján. In: *Kisebbségi Szemle* 3(3). 2018, 7-31.
- Tóth Mihály: Az anyanyelvhasználathoz való jog az Európai Unión kívül: az ukrajnai példa. In: *Acta Humana* 4(3). 2016, 19-31.
- Tóth Mihály: Az ukrajnai kisebbségek jogi helyzete: jogalkotás és joggyakorlat a kisebbségvédelmi elvárásokkal szemben. In: *Kisebbségvédelem* 3(2). 2022, 7-43.
- Zhurzhenko, Tatiana: A Divided Nation? Reconsidering the Role of Identity Politics in the Ukraine Crisis. In: *Die Friedens-Warte* 89(1-2). 2014, 249-267.

Online forrás:

- A KMKSZ és az UMDSZ közös nyilatkozata Ukrajna nemzeti kisebbségeiről (közöségeiről) című törvénnyel kapcsolatban. *Kmksz.com.ua*, 2022. december 16. [online]. Letöltés helye: www.kmksz.com.ua, letöltés ideje: 2023. május 3.
- A Velencei Bizottság elfogadott dokumentumai. Az ukrajnai nemzeti kisebbségekről szóló, 2023 júniusára várható vélemény. 1123/2023. sz. dokumentum. https://www.venice.coe.int/WebForms/documents/by_opinion.aspx?v=ongoing&lang=EN
- Comunicat de presă privind poziția MAE referitoare la adoptarea, de către Rada Supremă a Ucrainei, a Legii privind minoritățile naționale (comunitățile) din Ucraina. *România Külügyminisztériuma*, 2022. december 22. [online]. Letöltés helye: www.mae.ro, letöltés ideje: 2023. május 3.
- Economic, Social and Territorial situation of Ukraine*. In-Depth Analysis, European Parliament, IP/B/REGI/NT/2014_2, 2014. november 17. [online]. Elérhető: www.europarl.europa.eu letöltve 2023. május 3.
- General results of the census, State Statistics Committee of Ukraine, [online] Letöltés helye: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/> letöltés ideje: 2023. május 3.

General results of the census / National composition of population, State Statistics Committee of Ukraine, [online] Letöltés helye: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/> letöltés ideje: 2023. május 3.

Гибридная война: этнический фактор русинов Закарпатья. Аналитика ИС, *Svetlovodsk.com.ua*, 2016. április 21. [online]. Letöltés helye: https://svetlovodsk.com.ua/8964-sbu.html?fb_comment_id=849331198505739_849332888505570, letöltés ideje: 2023. május 3.

Kérvényeztük az ukrán nemzeti kisebbségi törvény végrehajtásának elhalasztását. *Kormany.hu*, 2023. március 14. [online]. Letöltés helye: www.kormany.hu, letöltés ideje: 2023. május 3.

Makarenko, Olena: Exchange programs dispel destructive myths, bridge east-west divide in Ukraine. *Euromaidanpress*, 2017. július 4. [online]. Elérhető: www.euromaidanpress.com letöltve: 2023. május 3.

Noua lege a minorităților naționale din Ucraina, o dezamăgire pentru comunitatea românească. Problema educației în limba maternă, nerezolvată. *Libertatea.ro*, 2022. december 22. [online]. Letöltés helye: www.libertatea.ro, letöltés ideje: 2023. május 3.

ПРЕС-РЕЛИЗИ ТА ЗВІТИ СТАВЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ДО ЗАКОНУ ПРО МОВУ, *Kiis.com.ua*, 2020. július 29. [online]. Letöltés helye: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=960&page=2&t=10>, letöltés ideje: 2023. május 3.

Sasse, Gwendolyn: Most people in separatist-held areas of Donbas prefer reintegration with Ukraine – new survey. *theconversation.com*, 2019. október 14. [online]. Letöltés helye: <https://theconversation.com/most-people-in-separatist-held-areas-of-donbas-prefer-reintegration-with-ukraine-new-survey-124849> , letöltés ideje: 2023. május 3.

СТАВЛЕННЯ ДО СТАТУСУ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ В УКРАЇНІ. *Kiis.com.ua*, 2015. április 10. [online], Letöltés helye: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=517&page=5&t=10>, letöltés ideje: 2023. május 3.

СТАВЛЕННЯ ДО БЖЕНЦІВ, ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМИЩЕНИХ ОСІБ, ДО РОСІЙСЬКОМОВНИХ ГРОМАДЯН ТА ДО ДЕЯКИХ ІНШИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ, *Kyiv International Institute of Sociology*, 2023. március 30. [online]. Letöltés helye: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1218&page=1> letöltés ideje: 2023. május 3.

The mayor of Harkiv was fined by the Commissioner on 24 November, 2022, for using non-state language in his public appeals. The mayor of Kharkiv must pay a fine for using the Russian language. 2022. november 24. *Babel.ua*. [online]. Letöltés helye: www.babel.ua, letöltés ideje: 2023. május 3.

The Views and Opinions of South-Eastern Regions of Ukraine: April 2014. *Kyiv International Institute of Sociology*. 2014. április 20. [online]. Letöltés helye: <https://www.kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=302&page=1&y=2014&m=4> letöltés ideje: 2023. május 3.

Україна в лещарах російських спецслужб, *Radio Svoboda*, 2011. december 25. [online]. Letöltés helye: <https://www.radiosvoboda.org/a/24433107.html> , letöltés ideje: 2023. május 3.

Online dokumentumok:

Az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosának jelentése az ukrajnai emberi jogok helyzetéről a 2017. augusztus 16-november 15. közötti időszakban (Office of the UNHCHR, Report on the human rights situation in Ukraine 16 August to 15 November 2017). 2017. december 12. Letöltés helye: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/UA/UAReport20th_EN.pdf, letöltés ideje: 2023. május 3.

Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 2189(2017). sz. határozata. (PACE Resolution 2189(2017) The New Ukrainian Law on Education: A Major Impediment to the Teaching of National Minorities' Mother Tongues.) 2017. október 12. Letöltés helye: <http://assembly.coe.int/nw/xml/xref/xref-xml2html-en.asp?fileid=24218&lang=en>, letöltés ideje: 2023. május 3.

A Kisebbségvédelmi Keretegyezmény Szakértői Bizottságának ACFC/OP/IV(2017)002. sz. negyedik véleménye Ukrajnáról (ACFC Fourth Opinion on Ukraine). 2017. március 10. Letöltés helye: <https://rm.coe.int/09000016807930cf>, letöltés ideje: 2023. május 3.

A Velencei Bizottság CDL-AD(2017)030 sz. véleménye Ukrajna 902/2017. sz. oktatási törvényéről. 2017. december 11. Letöltés helye: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2017\)030-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2017)030-e), letöltés ideje: 2023. május 3.

A Velencei Bizottság CDL-AD(2019)032 sz. véleménye az ukrán nyelv állami nyelvként való működésének támogatásáról szóló törvényről. 2019. december 9. [online]. Letöltés helye: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2019\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2019)032-e), letöltés ideje: 2023. május 3.

Capotorti, Francesco: *The Study of the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, United Nations Document E/CN.4/Sub.2/384, 1979.

E-000454/2023, Kérdés az Európai Bizottsághoz. Protecting the rights of the Romanian community in Ukraine. *Európai Parlament*, 2023. február 14. [online.] Letöltés helye: www.europarl.europa.eu, letöltés ideje: 2023. május 3.

Office of the UNHCR, Analytical Note on the Draft Law 'On Ensuring the Functioning of Ukrainian as the State language', 2019. szeptember 5. [online]. Letöltés helye: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-07/2019.09.11%20-%20Analytical%20Note%20-%20Language%20Law%20ENG.pdf>, letöltés ideje: 2023. május 3.

P-001080/2023 Sürgős kérdés az Európai Bizottsághoz. Ensuring the rights of the Hungarian minority in Ukraine. *Európai Parlament*, 2023. március 30. Letöltés helye: www.europarl.europa.eu, letöltés ideje: 2023. május 3.

Statement of the NATO-Ukraine Commission, Kyiv, 2019. október 31. [online]. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_170408.htm letöltés ideje: 2023. május 3.